

2. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 // Офіційний вісник України від 1 жовтня 2010 р. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст. 15.

УДК. 342;345. 01

І.Б. Пробко

к. ю. н.

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ, СВОБОД І ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА, ГАРАНТІЇ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню класифікації конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина. Розглядаються загальні та спеціальні юридичні гарантії, що охоплюють усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод на шляху здійснення громадянами своїх прав і свобод.

Ключові слова: права, свободи, обов'язки людини та громадянина, юридичні гарантії, адміністративно-правовий захист.

Статья освещает классификации конституционных прав, свобод и обязанностей человека и гражданина. Рассматриваются общие и специальные юридические гарантии, охватывающие всю совокупность объективных и субъективных факторов, направленных на практическое осуществление прав и свобод граждан, на устранение возможных причин и препятствий на пути осуществления гражданами своих прав и свобод.

Ключевые слова: права, свободы, обязанности человека и гражданина, юридические гарантии, административно-правовая защита.

The article is devoted to the classification of constitutional rights, freedoms and duties of man and citizen. The general and specific legal safeguards that cover the entire set of objective and subjective factors aimed at the practical realization of human rights and freedoms, to eliminate possible causes and obstacles to the implementation of citizens' rights and freedoms.

Key words: rights, freedoms, rights and duties of citizens, legal safeguards, administrative and legal protection.

Постановка проблеми. Питання прав і свобод людини і громадянина нині є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової співдружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства в цілому.

Система гарантій прав і свобод людини передбачає створення умов економічного, політичного організаційного й правового характеру, а також способів і методів, що забезпечують реальний фактичний захист цих прав.

Аналіз досліджень даної проблеми. Загальним теоретичним аспектам класифікації конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина присвятили свої дослідження ряд відомих в Україні науковців, зокрема, Ж. М. Богословська, В. В. Головченко, С. В. Кальченко, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. В. Кравченко, С. В. Лінецький, М. І. Мельник, О. І. Остапенко, А. Ю. Олійник, О. М. Пасенюк, В. Ф. Погорілко, А. М. Ришелюк, П. М. Рабінович, М. І. Сірий та інші.

Метою статті є висвітлення питань класифікації конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина.

Виклад основних положень. Вихідним поняттям у проблемі конституційних прав, свобод та обов'язків є свобода людини. За відсутності у людини свободи вона не може володіти і реально користуватися своїми правами.

Вчення про свободу передбачає аналіз загальносоціального і юридичного розуміння цього явища. Свобода може бути досліджена як природний стан самої людини, як найвища її соціальна цінність, як право на свободу, як конституційна свобода. Соціальне розуміння свободи передбачає її співвідношення з мораллю, справедливістю, солідарністю, соціальною відповідальністю, недискримінацією, соціальним регулюванням, що обмежується системою соціальних норм. Юридичне розуміння свободи ґрунтується на співвідношенні з правом і її обмеженні правом.

Розуміння свободи передбачає формулювання її ознак: 1) можливість людини мати власний вибір, що не залежить від будь-якої зовнішньої сили; 2) дається людям від природи; 3) має визначені межі; 4) враховується роль верховенства права при визначенні її меж.

Ознаками свободи людини є те, що вона вільна від народження і ніхто не має права порушувати її права. Серед конституційних прав виділяють права людини і права громадянина, акцентуючи увагу на пріоритетності прав людини.

Конституційні права людини і громадянина – це гарантовані Конституцією та державою вид і міра можливої поведінки людини і громадянина у суспільстві та державі з метою задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, закріплених у Конституції та інших нормативно-правових актах.

Конституційні свободи людини і громадянина – це їх спроможність діяти відповідно до своїх інтересів і мети, можливість власного, незалежного вибору того чи іншого рішення. Це встановлена і гарантована законом сфера автономії громадянина по відношенню до держави, державної влади і інших громадян.

Конституційні права і свободи – це її невід’ємні можливості, які належать особі від народження, є основою правового статусу, закріплені в конституції держави і мають найвищий юридичний захист.

Відмінність між правом і свободою – у процесі їх реалізації. При реалізації свободи ніхто не може втручатися у внутрішній світ людини і громадянина. Право більшою мірою пов’язане з: а) необхідністю позитивних дій з боку держави; б) правомочністю людини на участь у діяльності окремих політичних і економічних структур. Він визначає окремо конституційні права і свободи і окремо – конституційні обов’язки.

Основні права і свободи можна поділити на три групи залежно від характеру відносин, що виникають між індивідом і державою, а також між самими індивідами. По-перше, як фізична особа людина наділяється певними особистими правами і свободами. По-друге, індивід як член громадянської спільноти наділяється певними політичними правами і свободами. І, нарешті, по-третє, особа як учасник економічних відносин наділяється певними соціально-економічними правами і свободами.

Права, як би широко вони не були декларовані, не становлять реальної цінності без гарантій їхньої реалізації. Конституційні гарантії реальні лише тоді, коли надійно підкріплені механізмом їхньої реалізації. Механізмом гарантій прав людини і громадянина можна вважати систему правових засобів, визначених конституцією – це державні правоохоронні органи, судова система, громадські організації із захисту прав людини та громадянина тощо.

Право на захист – це насамперед матеріальне суб’єктивне право правоохоронного характеру, яке виникло в момент порушення суб’єктивного права потерпілого і впливає з конституції.

Система гарантій прав і свобод людини передбачає створення умов економічного, політичного організаційного й правового характеру, а також способів і методів, що забезпечують реальний фактичний захист цих прав. Зазначена система має складну структуру.

По-перше, це загальні гарантії, що охоплюють усю сукупність об’єктивних і суб’єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод на шляху здійснення громадянами своїх прав і свобод.

По-друге, це спеціальні юридичні гарантії, правові засоби й способи, за допомогою яких реалізуються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, відновлюються порушені права.

Загальні гарантії прав і свобод поділяються (класифікуються) на:

- економічні;
- політичні;
- організаційні;
- юридичні.

Економічні гарантії конституційних прав і свобод полягають у способі виробництва, економічному устрої суспільства, які забезпечують неухильне зростання продуктивних сил на основі всіх форм власності. Відповідно до обраної моделі розвитку це соціально орієнтована ринкова економіка. Створюючи високий матеріальний статок, вона тим самим забезпечує економічну незалежність особи в суспільстві. Економічна свобода громадян і їхніх об’єднань полягає в реальній можливості вибирати форми підприємницької діяльності й безперешкодно таку здійснювати.

Політичні гарантії – це політична система держави, головного організатора системи здійснення й захисту прав людини, влади народу, здійснюваної безпосередньо і через органи державної влади місцевого самоврядування. Політичні гарантії забезпечуються правом громадян на свободу об’єднань у політичні партії й громадські організації для здійснення та захисту своїх прав і свобод, а також правом громадян на участь в управлінні державними справами, у референдумах. Виборче право передбачає вільно обирати й бути обраним до органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Серед політичних гарантій є можливість звертатися за захистом своїх прав до уповноваженого парламенту й у міжнародні правозахисні організації.

Організаційні гарантії – це систематична організаторська діяльність держави і всіх її органів, посадових осіб, громадських організацій, спрямована на створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами. До таких гарантій слід віднести наявність чіткої системи

взаємозв'язку людина – держава. Він виявляється в добре налагодженому механізмі перевірки скарг громадян і швидкого реагування на них тощо.

Юридичні гарантії – це надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами і свободами.

Юридичні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства. Їх мета – реальне забезпечення максимального здійснення громадянами своїх прав і свобод за допомогою правових методів.

Право на судовий захист свідчить, що проголошені конституціями права і свободи – не просто декларація про наміри, не просте гасло, а принципові положення, які держава має намір реалізувати. Судовий захист – це гарантія здійснення прав і свобод, що існує у всіх демократичних державах. Підставою для судового заперечення можуть бути не лише протизаконні дії і акти, а й бездіяльність державних і самоврядних органів і посадових осіб.

Право на відшкодування матеріального та морального збитку. Маються на увазі випадки заподіяння збитку посадовими особами державного та місцевого самоврядування під час здійснення ними своїх посадових обов'язків. Збиток може бути матеріальним і моральним і заподіюватися шляхом прийняття незаконних рішень, вчиненням незаконних дій і бездіяльністю згаданих осіб. Аналогічні положення містяться й в адміністративному кодексі. Подібні спірні питання вирішує суд.

Право на знання кожного своїх прав і обов'язків є важливою демократичною гарантією прав і свобод. За радянських часів була значна кількість так званих закритих правових актів, якими встановлювалися обов'язки людей, про які останні навіть не були проінформовані. Йдеться про те, що держава зобов'язана інформувати своїх громадян, тому що незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення.

Право на юридичну допомогу. Це право логічно впливає з права на судовий захист. Його історія починається з шести поправок до Конституції США, що вперше юридично закріпило це право. Сьогодні воно розглядається як невід'ємне право громадянина. Основний зміст цього права полягає в тому, що всі громадяни рівною мірою мають право на захист, здійснюючи його, можуть користуватися послугами адвоката. Роль адвоката щодо цього є надзвичайно високою, оскільки він дає громадянам консультації з правових питань, представляє їхні інтереси в адміністративних установах, у досудовому розслідуванні й у суді. Саме адвокат спроможний домогтися неухильного дотримання процесуальних прав громадянина.

Принцип неприпустимості обмеження прав і свобод людини та громадянина. Нікому не дано право по своєму змінювати, а тим більше обмежувати права і свободи громадянина та людини без відповідної вказівки про це в законі. У конституціях наведено права, які не можуть бути обмежені навіть у воєнний час. До них належать: право на життя, право на звернення, на житло тощо.

Гарантії правосуддя. Закони та інші нормативні акти не мають зворотної сили. Закон, що пом'якшує відповідальність, має зворотну силу.

Ніхто не зобов'язаний виконувати свідомо злочинні розпорядження й накази. Цей принцип спрямований на виховання розумної вольової людини, що здатна об'єктивно оцінити кожне розпорядження зверху, і лише після цього виконувати його. Йдеться про очевидність, зрозумілість для всіх злочинності наказу якого-небудь органу або особи, які можуть не опинитися в полі зору відповідних органів, що спостерігають за законністю. Варто врахувати, що це не рекомендація, а юридична норма, яка передбачає відповідальність як за видання такого наказу, так і за його виконання.

Принципом правосуддя є також положення про те, що ніхто не може бути притягнутий до відповідальності двічі за те саме правопорушення.

Презумпція невинності. Людина є невинною доти, доки її провини не доведено у вироку суду. Ніхто не повинен доводити свою невинність. Навіть визнання винним своєї провини не звільняє суд від необхідності доведення її об'єктивними доказами. Усі сумніви тлумачаться на користь обвинувачуваного.

Визначення статусу людини в процесі правосуддя. Йдеться про право особи на відмову від показань проти себе, членів своєї сім'ї або близьких, право на захист у процесі досудового розслідування, а так само судового розслідування і про статус засудженого. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина за винятком обмежень, визначених законом за вироком суду.

Принципово новим засобом захисту прав людини є інститут омбудсмена, до якого можна звертатися, якщо буде потреба. Крім того, коли використано всі національні засоби захисту своїх прав, є можливість звернутися до міжнародних судових установ або організацій, членом або учасницею яких є держава.

Омбудсман, або омбудсмен (швед. ombudsman – представник інтересів), – обрана спеціально (призначається) посадова особа для контролю різного роду адміністративних органів, а в деяких країнах – також приватних осіб і об'єднань.

Інститут має різні найменування: у Франції – медіатор, в Іспанії – народний захисник, у Великобританії – парламентський уповноважений у справах адміністрації, в Італії – цивільний захисник, в Австрії – колегія народного правозахисту, у Нідерландах – національний омбудсман, у Канаді – уповноважений у публічних розслідуваннях, у США – громадський адвокат і помічник громадян, у РФ – уповноважений з прав людини. Засновано посаду омбудсмена Європейського Союзу.

Необхідність інституту омбудсмана пояснюється тим, що класичні способи контролю за адміністрацією, зокрема парламент, суди (загальні й адміністративні), не можуть виявити всі несправедливі, грубі, упереджені, неухважні акти та дії посадових осіб.

Прототипом омбудсманівських служб є шведський омбудсман, запроваджений Конституцією Швеції 1809 р. як посадова особа парламенту, що розглядає скарги на посадових осіб і державні органи. Модель шведського омбудсмана здобула визнання тому, що загальні суди у Швеції традиційно не контролюють адміністративну діяльність. Незмінюваність чиновників і суддів створювала в XVIII ст. загрозу цивільним правам.

В Україні інститут Омбудсмана був запроваджений у 1998 році, після того, як 15 січня 1998 р. набрав чинності Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [2] і 14 квітня того ж року Верховна Рада України обрала першого в історії держави Уповноваженого з прав людини.

Закон затвердив за інститутом Уповноваженого високий конституційний статус незалежного конституційного контрольного субсидіарного органу позасудового захисту, який сприяє поновленню прав людини, порушених органами державної влади чи органами місцевого самоврядування. Він наділив Уповноваженого широкою юрисдикцією, яка поширюється як на органи державної влади, так і на органи місцевого самоврядування; незалежністю від будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування; свободою дій щодо відкриття провадження в тій чи іншій справі. Закон вимагав від Уповноваженого політичного нейтралітету та передбачав гнучку і доступну процедуру звернення до Омбудсмана.

Висновки. Суспільство зацікавлене в захищеності прав і свобод людини та громадянина, а також в їх обмеженні. Адже Конституція України проголошує життя і здоров'я людини, її честь та гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю. Гарантованість прав та свобод людини визнано змістом та спрямованістю діяльності держави. Тож у нормативному акті, що має найвищу юридичну силу, визнана гуманістична спрямованість існування та функціонування як держави в цілому, так і її окремих інститутів.

Список використаної літератури

1. Скрипнюк О.В. Конституційне право України : підручник / О.В. Скрипнюк. – К.: Ін Юре, 2010. – 672 с.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

М.М. Семендйй

к. ю. н.,

заступник завідувача спеціальної кафедри

Інституту УДО України КНУ імені Тараса Шевченка

В.І. Григор'єв

к. ю. н.,

заступник завідувача кафедри

Інституту УДО України КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНО – ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ

Аналізуються специфіка політичної корупції як явища, її відмінності від інших видів корупції за суб'єктами, їх цілями, змістом і характером дій, дається робоче визначення політичної корупції.

Ключові слова: бюрократична корупція, політична корупція, протидія.

Анализируется специфика политической коррупции как явления, ее отличия от других видов коррупции по субъектам, их целям, содержанием и характером действий, дается рабочее название политической коррупции.

Ключевые слова: бюрократическая коррупция, политическая коррупция, противодействие.

Analyses the features of political corruption as such, its difference from other kinds of corruption by actors, their goals, substance and nature of activity, gives a working definition of political corruption.

Key words: bureaucracy, corruption, political corruption, opposition.

Постановка проблеми. Політична та бюрократична корупція можуть існувати як окремо одна від одної, так і перебувати у функціональному зв'язку. Такий зв'язок виникає тоді, коли бюрократична корупція стає елементом «піраміди вилучення», створеної шляхом політично-корупційних дій (ця схема передбачає акумуляцію дрібних хабарів на верхівці корупційної схеми). Однак, навіть за умов відсутності схем, в яких